

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет «Львівська політехніка»

ВИСОЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР МИРОСЛАВОВИЧ

УДК 340.1:329

**ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ
В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА
(ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент

Панкевич Олег Зіновійович,

Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент

Бостан Сергій Костянтинович,

Класичний приватний університет
професор кафедри теорії та історії держави і права

кандидат юридичних наук

Наливайко Тетяна Володимирівна,

Волинський національний університет

ім. Лесі Українки,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «12» квітня 2012 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд. 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «7» березня 2012 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат юридичних наук, доцент

І. Ю. Настасяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне українське суспільство переживає важкий етап політичних, економічних та соціальних перетворень. Цей період характеризується низкою тенденцій, з-поміж яких: утвердження нових демократичних принципів державного ладу, поступова трансформація нашої держави у правову, формування громадянського суспільства. Вагоме значення у цьому процесі відіграє політична система суспільства, надзвичайно важливою складовою якої є політичні партії.

Роль політичних партій у політичному та громадському житті будь-якої держави зумовлена передусім тими функціями, які вони в ньому виконують і які визначають основні напрями їхньої діяльності. Політичні партії як суб'єкти політичної системи мають давню історію свого виникнення та розвитку.

Водночас потрібно зазначити, що політичні партії в сучасних умовах суттєво відрізняються від створюваних на початковому етапі, адже поступово змінився характер політичних партій, їхньої діяльності, функціональної спрямованості, ідеологічної орієнтації та організаційної структури.

Підґрунтям для дослідження проблеми функціонування політичних партій у політичній системі суспільства стали праці науковців різних історичних епох, що сприяли з'ясуванню сутності політичної системи, процесу становлення демократичної держави, еволюції політичних партій як складової частини політичної системи, громадянського суспільства тощо. Зокрема, це доробки таких учених, як: Арістотель, Платон, Г. Гегель, Т. Гоббс, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Е. Фромм, К. Ясперс та ін.

Теоретичну основу дослідження становлять критично осмислені положення, аргументи та висновки представників сучасної західної політичної та правової науки: К. Джанда, М. Дюверже, К. Поппера, Ф. Хайєка, Д. Кіна, Дж. Міллера, М. Кеннеді, Е. Арато, Дж. Сороса та ін.

Особливу увагу в дослідженні звернуто на наукові доробки таких провідних вітчизняних та російських учених, як: С. Авак'ян, В. Авер'янов, С. Алексєєв, О. Бабкін, М. Баймуратов, М. Байтін, Т. Бекназар-Юзбашев, П. Берлін, В. Борденюк, С. Бостан, Л. Воеводін, К. Гаджієв, О. Гейда, В. Євдокимов, В. Журавський, С. Заславський, В. Кампо, В. Копейчиков, О. Кутафін, Д. Лук'янов, Л. Луць, М. Матузов, Г. Мурашин, М. Орзіх, В. Погорілко, М. Примуш, П. Рабінович, О. Скакун, В. Тацій, Ю. Тихомиров, Ю. Тодика, О. Фрицький, Ю. Шведа, Ю. Шемшученко, Ю. Юдін та інші, які вивчали різні аспекти політичної системи, громадянського суспільства, організації та діяльності політичних партій.

Утім ще є чимало питань, пов'язаних із функціонуванням політичних партій як одного з найважливіших інститутів політичної системи суспільства, ще потребує докладного дослідження, зокрема крізь призму теоретико-правового аналізу. Це, власне, й зумовлює актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано в межах тематики наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямами: «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853) і

«Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є поглиблення загальнотеоретичних уявлень щодо сутності та місця політичних партій у політичній системі суспільства в Україні.

Відповідно до мети потрібно було вирішити такі *завдання*:

- визначити теоретико-методологічні основи дослідження політичних партій;
- узагальнити та систематизувати сучасні підходи щодо розуміння сутності політичної системи суспільства;
- здійснити загальнотеоретичний аналіз політичної партії як соціального та правового інституту;
- дослідити принципи організації й діяльності політичних партій на сучасному етапі розвитку суспільства;
- дати теоретико-правову характеристику функцій політичних партій;
- проаналізувати політичні партії як суб'єкти формування громадянського суспільства в Україні;
- визначити роль політичних партій у механізмі стримувань і противаг в умовах формування громадянського суспільства та модернізації вітчизняної політичної системи;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності політичних партій у сучасній Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі функціонування політичних партій як складників політичної системи суспільства.

Предмет дослідження – теоретико-правові особливості політичних партій у політичній системі суспільства.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить низка філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Відповідно до мети та завдань дослідження в дисертації використано систему методів наукового пізнання. Їхнє використання зумовлено застосуванням системного підходу, що дав змогу досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми.

Системно-структурний метод використано для аналізу характеру і сутності політичної системи суспільства, її структури та складників (підрозділи 1.1, 2.1, 3.3). У роботі застосовано також логіко-семантичний та формально-логічний методи, за допомогою яких досліджено змістове навантаження деяких термінів, як-от: «політична система», «правова система», «політична партія» тощо; висвітлено суперечності в наукових підходах щодо розуміння їх сутності (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.4), а також проаналізовано основні принципи організації та діяльності політичних партій (підрозділ 2.3). Історико-правовий метод дав змогу розглянути розвиток політичної системи та функціонування політичних партій у часовому вимірі (підрозділи 2.1, 2.2, 3.3). Порівняльно-правовий метод використано для дослідження правової конструкції політичних партій у різних зарубіжних країнах (підрозділ 2.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняному правознавстві комплексним монографічним дослідженням загальнотеоретичних аспектів політичних партій у політичній системі

в контексті формування громадянського суспільства в Україні. У роботі обґрунтовано низку нових, з теоретичного погляду, та важливих для юридичної практики наукових положень і висновків, зокрема:

уперше:

– здійснено комплексний загальнотеоретичний аналіз ролі політичних партій у політичній системі суспільства;

– запропоновано теоретико-правовий підхід до характеристики принципів організації й діяльності політичних партій та обґрунтовано доцільність їхнього закріплення в Законі «Про політичні партії в Україні»;

– встановлено й обґрунтовано роль політичних партій у механізмі стримувань і противаг в сучасних умовах формування громадянського суспільства;

удосконалено:

– методологічні основи дослідження політичних партій;

– визначення понять: «політична партія» – зареєстроване згідно із законом на добровільних і демократичних засадах об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має на меті сприяти відповідно до законів і положень своєї програми виявленню та вираженню політичної волі громадян шляхом участі у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування, у виборах та інших політичних заходах; «політична система» – цілісна і динамічна сукупність однотипних, взаємодоповнювальних ролей, відносин інститутів влади, які взаємодіють на основі єдиних норм і цінностей, заданих інтересами домінуючих у суспільстві соціальних груп і таких, що дають змогу останнім реалізувати свої цілі, наміри та інтереси;

– дефініцію поняття «функції політичних партій» та теоретико-правову характеристику функцій політичних партій у сучасній політичній системі суспільства;

– розуміння сутності політичних партій як суб'єктів формування громадянського суспільства в Україні з позиції загальної теорії держави і права;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо проблем та перспектив функціонування політичних партій у процесі модернізації політичної системи України;

– пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регламентує діяльність політичних партій в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертаційній роботі положення, пропозиції, рекомендації та висновки становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес:

– у науково-дослідній сфері – положення та висновки дисертації можуть бути підґрунтям для подальшої розробки теоретико-правових аспектів політичних партій у політичній системі;

– у правотворчості – пропозиції наукової роботи сприятимуть удосконаленню правового регулювання діяльності політичних партій;

– у правозастосовній діяльності – використання одержаних результатів дозволить поліпшити застосування чинного законодавства України, що регулює діяльність політичних партій;

– у навчальному процесі – положення та висновки дисертації можуть бути використані в процесі викладання курсів «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Конституційне право» (акт впровадження № 64 від 19 жовтня 2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового пошуку автора. Сформульовані положення, узагальнення, оцінки та висновки автор одержав особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження висвітлювалися в доповідях на: IX Регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 13–14 лютого 2003 р.); III Українсько-Польській науково-практичній конференції «Регіональне і місцеве самоврядування в нових умовах: партійна публічна адміністрація і безпосередня демократія» (м. Львів, 2–4 березня 2006 р.); Звітній науковій конференції факультету з підготовки слідчих (м. Львів, 22 лютого 2008 р.); Звітній науковій конференції факультету з підготовки слідчих (м. Львів, 26 лютого 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «300 років Конституції гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення» (м. Львів, 14 травня 2010 р.); II Всеукраїнському круглому столі «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 28 травня 2010 р.); Звітній науковій конференції факультету з підготовки слідчих (м. Львів, 25 березня 2011 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 30 вересня 2011 р.).

Рукопис дисертації обговорено, рецензовано і схвалено на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено в 15 публікаціях, з яких – 7 наукових статей, опублікованих у фахових виданнях України, та 8 – у збірниках тез виступів на науково-практичних конференціях, семінарах та засіданнях круглих столів.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (294 найменування). Повний обсяг дисертації становить 215 сторінок, із них 188 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розробки та методи наукового аналізу; визначено мету і завдання дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій; вказано форми апробації основних положень дисертації, її структуру та обсяг.

Розділ 1 «Загальний огляд наукової літератури та характеристика методології дисертаційної роботи» складається з двох підрозділів і присвячений

аналізу стану наукової розробки проблеми політичних партій та методології її дослідження.

У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблематики політичних партій у вітчизняній та зарубіжній літературі» проаналізовано погляди українських і зарубіжних учених на досліджувану проблему. Розглянуто генезу феномену політичних партій, відтак зазначено, що перші згадки про політичні партії трапляються вже у працях античних мислителів. Загальноприйнята думка щодо часу виникнення політичних партій пов'язана з появою парламентаризму, тобто з періодом ранніх буржуазних революцій. Щоправда, прототипи цих політичних інститутів можна простежити і в рабовласницькому, і у феодалському, і в початковому періоді існування буржуазного суспільства.

Констатовано, що історично термін «партія» використовували в багатьох значеннях, для характеристики різних соціальних груп. Однак, незважаючи на тривалу історію функціонування політичних партій як найважливішого інституту політичної системи, у політології, соціології, а також у юридичних науках не існує єдиного, універсального визначення поняття політичної партії. У науковій літературі виділяють понад 30 різновидів і понад 200 визначень терміна «партія».

Акцентовано, що для правового регулювання основоположне значення має формулювання такої дефініції поняття «політична партія», яка дала б змогу відмежувати партії, як специфічний суб'єкт права, від інших видів об'єднань громадян.

У підрозділі 1.2 «Методологічні засади дослідження політичних партій» визначено методологічні орієнтири, за допомогою яких виявлено нові шляхи пізнання правової природи політичних партій та академічного відображення цього поняття в теорії держави і права.

Відзначено, що політичні партії є складним соціально-правовим феноменом. Зважаючи на це, виникають методологічні труднощі в дослідженні політичних партій, як-от: неоднозначність усього, що пов'язане з політикою; багатогранність політичних явищ, тим паче таких динамічних і водночас досить стійких, навіть консервативних, як політичні партії; вияв політики однієї партії в різних сферах державного та суспільного життя; відмінності між результатами наукових досліджень про партії і буденним рівнем суспільної свідомості; відмінності між політичною оцінкою і науковим аналізом позицій політичних партій (суб'єктивна думка і об'єктивна оцінка).

Обґрунтовано, що для теоретико-правового дослідження політичних партій у політичній системі суспільства доцільно застосовувати загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію, зіставлення, порівняння (просторове і темпоральне), класифікацію, типологізацію, формально-логічний та логіко-діалектичний методи, а також загальнотеоретичні: історико-порівняльний, компаративний, методи структурного, функціонального, структурно-функціонального аналізу, метод моделювання тощо.

Розділ 2 «Теоретико-правова характеристика політичної партії як елемента політичної системи суспільства» складається з чотирьох підрозділів, у яких висвітлено питання, пов'язані із сутністю, структурою політичної системи, природою, принципами та функціями політичних партій.

У підрозділі 2.1 «Політична система суспільства: сутність і структура» доведено важливість теоретико-правового з'ясування сутності і структури політичної системи, адже вона гармонізує суспільні відносини, визначає механізми розв'язання соціальних конфліктів, запобігає кризовим явищам, гармонізує політичні інтереси. Дослідження політичної системи має і практичне значення. Воно допомагає виокремити чинники, які забезпечують стабільність і розвиток суспільства, розкрити механізми узгодження інтересів різних верств населення.

Констатовано, що головним завданням політичної системи суспільства є забезпечення неперервності, взаємопов'язаності та координації діяльності різних політичних суб'єктів для досягнення поставлених цілей і реалізації їхніх інтересів.

Вказано, що політична система як складова соціальної системи дає змогу виявити межі політики та політичних відносин, їхні елементи та взаємозв'язок між ними. Дослідивши природу політичної системи, розкрито цілісність, динамізм і структуру політичного життя, його якісні характеристики, що визначаються насамперед місцем і роллю політики в суспільстві.

Запропоновано авторську дефініцію поняття «політична система» – це цілісна і динамічна сукупність однотипних, взаємодоповнювальних ролей, відносин інститутів влади, які взаємодіють на основі єдиних норм і цінностей, заданих інтересами домінуючих у суспільстві соціальних груп і таких, що дозволяють останнім реалізувати свої цілі, наміри та інтереси.

Наголошено, що з позиції теорії держави і права доцільно виділити п'ять складових елементів структури політичної системи: інституційний, нормативний, функціональний, ідеологічний, комунікативний, які перебувають у тісній, органічній єдності. Це зумовлено насамперед тим, що вони мають загальну мету – благо людини. В основу взаємовідносин держави, громадських організацій і трудових колективів покладено принцип взаємодопомоги, що дозволяє ефективно вирішувати різноманітні завдання суспільного розвитку, оптимально розкривати можливості кожної ланки політичної системи. Водночас відзначено, що елементи політичної системи вирішують свої конкретні завдання, не підміняючи один одного.

У підрозділі 2.2 «Загальнотеоретичний аналіз політичної партії як соціального та правового інституту» зазначено, що стосовно розуміння сутності політичної партії в науковій літературі домінують три основні підходи: ліберальний (тлумачення партії як групи людей, котрі дотримуються однієї ідеологічної доктрини); класовий (трактування політичної партії як виразника інтересів визначеного класу); соціологічний (розуміння партії як організації, що діє в системі держави).

Зауважено, що з-поміж різноманітності визначень політичних партій у наукових дослідженнях найбільшого поширення набули електоральне, структурне, функціональне та структурно-функціональне визначення.

Не претендуючи на довершеність, запропоновано авторське трактування поняття «політична партія» – це зареєстроване згідно із законом на добровільних і демократичних засадах об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має на меті сприяти відповідно до законів і положень своєї програми виявленню та вираженню

політичної волі громадян шляхом участі у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування, у виборах та інших політичних заходах.

Акцентовано, що юридичне визначення політичної партії є не тільки правовою конструкцією, а й основою для закріплення її правового статусу в політичній системі. Легальні дефініції політичної партії зазвичай містяться в нормативних актах держав, де діє законодавство про політичні партії. Констатовано, що здебільшого вони не мають «імперативного» характеру, є досить описовими, однак вказують на основні правові ознаки політичної партії як особливого громадського об'єднання.

У підрозділі 2.3 «Принципи організації та діяльності політичних партій» зазначено, що характеризувати принципи організації та діяльності політичних партій можна відповідно до загальнотеоретичного розуміння принципів права, оскільки принципи політичної партії є частиною теорії принципів права загалом.

Наголошено, що принципами визначення правового статусу політичної партії можна вважати лише незаперечні правила, які визнані суспільством та державою, зараховані до найважливіших правових ідей. Вони закріплені в Конституції й інших законодавчих актах як основоположні ідеї, що визначають місце і роль політичної партії в суспільстві та державі. Зокрема, досліджено такі принципи організації та діяльності політичних партій, як: свобода утворення політичних партій, добровільності, рівності, самоврядування, законності, гласності, територіальності та політичного плюралізму.

Вказано, що сукупно принципи слугують основою для правових актів, які регламентують організацію та діяльність державного інституту загалом або окремих його ланок. Натомість принципи організації та діяльності політичних партій – це закріплені в Конституції та інших законах основоположні вимоги, які виражають соціальне та державне призначення політичних партій, визначають завдання й повноваження політичних партій у здійсненні покладених на них функцій, їхній організаційний устрій та відмінність від інших організацій.

У підрозділі 2.4 «Функції політичних партій у політичній системі суспільства» констатовано, що функції політичних партій – це основні напрями та види їх діяльності, які здійснюються в межах компетенції цього політичного інституту. У функціях відображається реальна роль політичних партій у політичній системі суспільства та їх соціальне призначення. Правильне розуміння функцій політичних партій важливе і для державно-правової практики, що дає змогу визначити аспекти взаємодії партій з державними органами та іншими об'єднаннями громадян, визначити можливість правового опосередкування напрямів діяльності політичних партій. Зрештою, без правильного вирішення питання про функції політичних партій важко окреслити пріоритетні напрями та розкрити обсяг, характер і зміст діяльності цього складного правового інституту.

На основі теоретико-правового аналізу проблеми зроблено висновок, що функції політичних партій – це основні напрями діяльності, які впливають із цілей і завдань партій, визначають їх сутність і соціальне призначення та реалізуються в передбачених чинним законодавством формах і методах. Отже, цілі та завдання політичних партій є визначальними елементами у формуванні змісту кожної функції і повинні передувати практичній реалізації відповідної функції.

Зважаючи на наявні в теорії держави і права наукові критерії, визначено такі функції політичних партій: 1) політичні функції: електоральна, політичне рекрутування, конститутивна; 2) соціальні функції: інноваційна, акумуляція соціальних інтересів і їх соціальна агрегація, інтеграційна. Особливість такого поділу в тому, що політичні функції партій пов'язані з безпосередньою реалізацією владних відносин, а соціальні – стосуються інших складових суспільно-політичного життя. Така класифікація пов'язана насамперед з двояким характером інституту політичних партій – партії виражають інтереси частини громадянського суспільства і водночас є елементом системи владних відносин. Обсяг і зміст функцій політичних партій головно визначаються типом політико-правового режиму, нормами конституційного законодавства, а також характером сформованої в суспільстві партійної системи.

Обґрунтовано класифікацію функцій політичних партій за певними ознаками, зокрема: 1) за значенням – основні і допоміжні; 2) залежно від сфери дії – внутрішньопартійні, загальнополітичного значення та міжнародні; 3) з огляду на охоплення соціальних явищ – універсальні і специфічні; 4) за часом – постійні та тимчасові тощо. Водночас акцентовано, що для класифікації функцій політичних партій критеріями доцільно вибрати також соціальне призначення та основні цілі політичних партій. За їх допомогою можна ефективно продемонструвати основні напрями діяльності політичних партій.

Розділ 3 «Правове регулювання діяльності політичних партій в умовах становлення громадянського суспільства в Україні» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлено питання, пов'язані зі значенням і роллю політичних партій у процесі формування громадянського суспільства.

У підрозділі 3.1 *«Політичні партії як суб'єкти формування громадянського суспільства в Україні»* вказано на особливе значення політичних партій у відносинах між демократичною державою і громадянським суспільством, що зумовлено сприянням реалізації волевиявлення членів громадянського суспільства. Зазначено, що політичні партії формують і репрезентують перед державою зорганізовані інтереси громадян, перетворюючи їх на державні рішення і забезпечуючи ефективність діалогу громадян і держави.

З позиції теорії держави і права обґрунтовано, що політичні партії є особливою складовою частиною громадянського суспільства. Доведено також, що вони виходять за межі громадянського суспільства і претендують на участь у формуванні та здійсненні державної влади. Місце політичних партій у політичній системі детерміновано їх двоякою правовою природою (елемент громадянського суспільства і частина механізму держави). Це надає політичній партії унікальну властивість агента двостороннього зв'язку громадянського суспільства і держави.

Наголошено, що не тільки держава покликана гарантувати стабільність громадянського суспільства, а й громадянське суспільство повинно опікуватися проблемою стабільності конституційного ладу. У контексті цього виділено низку чинників впливу громадянського суспільства на діяльність політичних партій: запобігання політичній корупції; громадський контроль за організацією і проведенням референдумів, виборів; підтримання політичної та соціальної стабільності в суспільстві; структурування соціальної і політичної активності

громадян; сприяння формуванню і реалізації соціальних інтересів різних груп населення; вплив на державу у сфері прийняття правових актів, які стосуються інтересів громадянського суспільства.

Загалом констатовано, що політичні партії є запорукою сталості громадянського суспільства, яке, своєю чергою, є гарантом стабільності держави.

У підрозділі 3.2 «Роль політичних партій у механізмі стримувань і противаг в умовах формування громадянського суспільства» акцентовано, що під час реалізації принципу поділу влади в контексті оптимальної моделі організації та функціонування державного механізму в Україні політичні механізми набувають не меншого значення, аніж правові. Доведено, що класичне розуміння механізму стримувань і противаг зазнало суттєвих змін: нині він, поза сумнівом, забезпечує баланс, стабільність, безперервність та узгодженість дій між суб'єктами політичної системи суспільства. Зазначено, що реалізація принципу поділу влади в сучасній Українській державі тісно пов'язана з діяльністю політичних партій. Їхня роль у процесі поділу влади визначається насамперед існуванням у парламенті стабільної партійної більшості, впливом на формування та діяльність державних органів, можливістю блокування їхньої роботи тощо.

Виокремлено та проаналізовано чинники, що надають партіям особливого значення у фактичному поділі влади та впливають на їхню роль у механізмі стримувань і противаг. Це, зокрема, тип виборчої системи, партійна система, форма правління, партійна дисципліна, внутрішня структура партій тощо. Відтак констатовано, що нині, незважаючи на форму правління, яка існує в конкретній державі, важелі владного впливу перебувають здебільшого в лідерів політичних партій.

Наголошено, що дедалі більший вплив правлячих політичних партій на функціонування механізму стримувань і противаг, а також на діяльність державного апарату приховує небезпеку для демократії. У контексті розв'язання цієї проблеми пропонувано засоби вдосконалення механізму стримувань і противаг, що сприятимуть запобіганню зосередженню влади в руках однієї партії. Ідеться передусім про різні терміни повноважень виконавчої і законодавчої гілок влади, а також неможливість збігу дат виборів до їх органів; наявність верхньої палати в парламенті, яка допоможе запобігти ухваленню політизованих рішень нижньої палати; законодавче закріплення статусу парламентської опозиції. Аргументовано, що роль політичних партій у механізмі стримувань і противаг пов'язана передусім із забезпеченням стабільної діяльності державних інститутів, запобіганням деструктивному протистоянню гілок влади.

Вказано на необхідність внесення змін і доповнень до Конституції України, які забезпечили б ефективність дії механізму стримувань і противаг, що значною мірою залежить від вектора розвитку партійної системи держави.

У підрозділі 3.3 «Політичні партії у процесі модернізації політичної системи України: проблеми та перспективи» зазначено, що реформування політичної системи в Україні є тривалим процесом і на часі є дослідження ролі політичних партій у цьому процесі.

Основною причиною недосконалості вітчизняної політичної системи є те, що основні її інститути керуються у своїй діяльності не правовими нормами, а

власними інтересами. Саме тому політична система України лише частково реалізує свої функції, оскільки досі не відбулося її докорінної трансформації в сучасну плюралістичну політичну систему. Причинами несформованості повноцінних політичних партій в Україні визнано: брак соціальних верств, які виконували б важливі суспільні функції, зокрема сформованого середнього класу; політична слабкість, несаможиттєвість інтелектуальної еліти; кримінально-номенклатурна природа національного підприємництва.

Акцентовано, що утвердження в Україні партійної системи європейського зразка слід визнати стратегічним пріоритетом сучасного етапу розвитку політичної системи держави. Така партійна система повинна ґрунтуватись на кількох потужних політичних партіях, здатних сприяти ефективному формуванню і вираженню волі громадян, задоволенню їхніх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Наголошено, що становлення парламентських політичних партій, які виражали б суспільні прагнення основних соціальних верств України, дозволить удосконалити політичну систему України.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, а саме: комплексно на загальнотеоретичній основі досліджено феномен політичних партій у політичній системі суспільства, відтак сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики України.

За результатами наукових пошуків зроблено такі висновки:

1. Ґрунтовний аналіз наукових поглядів щодо проблематики політичних партій дає підстави стверджувати про її значущість для теорії держави і права, адже досі представники цієї науки не приділяли їм належної уваги. Складність феномену політичних партій зумовила використання сучасного методологічного інструментарію, який формує систему філософсько-світоглядних підходів, загальнонаукових, спеціально-наукових та спеціально-юридичних методів, що, своєю чергою, забезпечує об'єктивний аналіз предмета дослідження.

2. Узагальнення сучасних підходів щодо розуміння сутності політичної системи суспільства дає підстави констатувати, що її головним завданням є забезпечувати неперервність, взаємопов'язаність та координацію діяльності різних політичних суб'єктів для досягнення поставлених цілей і реалізації їхніх інтересів. З позиції теорії держави і права виділено п'ять складових елементів структури політичної системи: інституційний, нормативний, функціональний, ідеологічний, комунікативний, які перебувають у тісній, органічній єдності.'

Наголошено, що політичні партії як дієвий інститут політичної системи суспільства повноцінно функціонують лише тоді, коли суспільство досягає відповідного рівня соціально-політичної диференціації, коли соціальні групи населення більш-менш чітко усвідомлюють свої інтереси. Утім нині ще рано говорити про структурування інтересів різних суспільних сил в Україні.

3. Політичні партії мають дуалістичну правову природу, виступаючи водночас і важливим елементом громадянського суспільства, і публічно-правовим інститутом.

Відзначено, що політичні партії є, з одного боку, ланкою вертикального зв'язку держави і суспільства, його складовим елементом, який визначає фази політичного процесу (від артикуляції групових інтересів до ухвалення й реалізації рішень), з іншого – партії в демократичній системі формують складні горизонтальні зв'язки громадянського суспільства, сприяють раціоналізації й інтенсифікації механізмів саморегуляції і саморозвитку. Політичні партії беруть активну участь у розподілі владних ресурсів у державі і суспільстві, забезпечуючи цілісність та стабільність політичної системи.

4. Виділення й аналіз принципів організації та діяльності політичних партій на сучасному етапі розвитку суспільства є важливим завданням дослідження сутності цього суспільно-правового явища, а отже, і загальноправової категорії. Вони мають не тільки настановче та методологічне, а й практичне значення, оскільки матеріалізуються в реальній діяльності політичних партій. Принципами визначення правового статусу політичної партії, зауважено, можна вважати лише безсумнівні правила, які визнані суспільством та державою, зараховані до найважливіших правових ідей. Аби не допустити утворення партій тоталітарного типу, пропонувано закріпити в Законі України «Про політичні партії в Україні» перелік демократичних принципів внутрішньої організації партій, а саме: виборність керівних органів; періодичність проведення з'їздів (конференцій); порядок ухвалення рішень; недопущення дискримінації в політичних партіях за національними, расовими, статевими, освітніми, релігійними та іншими ознаками.

5. Функціональний аналіз правового статусу політичних партій доводить, що вони не тільки виражають інтереси тих чи інших соціальних груп, а й активно беруть участь у формуванні цих інтересів. Політичні партії визначають аргументи для переведення розбіжностей в економічній, соціальній і культурній системі у вимоги та конкретні дії; об'єднуючи громадянське суспільство і державу, вони сприяють розв'язанню соціально-правових конфліктів. Означені функції політичних партій мають бути відображені в нормативно-правових актах, які регулюють їхній статус. Дослідження основних функцій політичних партій дозволяє стверджувати, що найважливішою функцією є електоральна. Вона має публічний характер, а тому її здійснення є не тільки правом, а й обов'язком політичних партій. Зокрема, згідно із Законом України «Про політичні партії в Україні», партіям для підтвердження свого політичного статусу необхідно брати участь у виборах Президента України та народних депутатів України не рідше ніж один раз на десять років.

6. На сучасному етапі розвитку політичної системи в Україні політичні партії не можуть ефективно виконувати низку властивих їм функцій, зокрема конститутивну й інтегруючу функцію у взаємозв'язках із громадянським суспільством. Партії в Україні, як правило, утворюються за допомогою адміністративних ресурсів і зорієнтовані на максимізацію реалізації власних інтересів у результаті перемоги на чергових парламентських виборах. Тож більшість партій виражає радше інтереси держави, аніж громадянського суспільства.

7. З позиції теорії держави і права обґрунтовано, що політичні партії є особливою складовою частиною громадянського суспільства. Акцентовано, що основним завданням діяльності політичних партій є забезпечувати зворотний зв'язок між громадянським суспільством і державою. Такий взаємозв'язок полягає у

виробленні єдиної позиції з певних питань; практиці спільних політичних дій; реалізації довготривалих політичних програм, що відображають інтереси суспільства та держави. Політичні партії, на відміну від інших суб'єктів громадянського суспільства, мають реальні можливості брати участь у формуванні органів державної влади, впливати на внутрішню та зовнішню політику держави, тому їхня роль у взаємовідносинах держави і громадянського суспільства особливо значуща.

8. Роль політичних партій у реалізації механізму стримувань і противаг пов'язана насамперед із забезпеченням стабільності діяльності державних інститутів, запобіганням можливому деструктивному протистоянню між гілками влади. Концепція розподілу влади і партійна система як елемент стримувань і противаг підтримують та доповнюють одна одну, захищають політичну владу від узурпації одним органом держави або однією партією. Недопущенню зосередженню влади в руках однієї партії сприятимуть різні терміни повноважень виконавчої і законодавчої гілок влади, а також неможливість збігу дат виборів до їх органів; наявність верхньої палати в парламенті, яка допоможе запобігти ухваленню політизованих рішень нижньої палати; законодавче закріплення статусу парламентської опозиції.

Класичне розуміння механізму стримувань і противаг зазнало змін. Нині система стримувань і противаг – це система, яка забезпечує баланс, стабільність, безперервність та узгодженість дій між суб'єктами політичної системи суспільства.

9. Важливою передумовою успішного демократичного розвитку політичної системи України є удосконалення партійної системи. Вона повинна ґрунтуватись на кількох політичних партіях, які мали б широку соціальну базу та виражали б суспільні прагнення основних верств та регіонів України.

Пріоритетними кроками державної політики мають стати: забезпечення прозорості фінансування партій, сприяння розвитку внутрішньопартійної демократії, сприяння підвищенню дієвості партій, забезпечення прозорого державного і громадського контролю за додержанням партіями вимог профільного законодавства. Законодавство про політичні партії не повинно обмежувати право на свободу об'єднань, і політичні партії, що є уособленням цього права, мають перебувати під особливим захистом. Виправданим є регулювання державою діяльності політичних партій настільки, наскільки це необхідно для забезпечення їх ефективного, репрезентативного і демократичного функціонування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Висоцький В. М. Деякі питання становлення та розвитку політичних партій як правової категорії / В. М. Висоцький // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів : ЛІВС, 2003. – № 2. – С. 215–221.

2. Висоцький В. М. Становлення та розвиток законодавства про політичні партії в Україні / В. М. Висоцький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – Вип. 2. – С. 68–78. – (Серія юридична).

3. Висоцький В. М. Поняття політичної партії : порівняльно-правовий аналіз / В. М. Висоцький // Митна справа. – 2010. – № 4, ч. 2. – С. 18–24.

4. Висоцький В. М. Функції політичних партій: правовий зміст поняття, ознаки, правова регламентація / В. М. Висоцький // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 49. – С. 263–270.

5. Висоцький В. М. Політичні партії як суб'єкти політичної системи держави: еволюція виникнення та розвитку / В. М. Висоцький // Митна справа. – 2010. – № 6, ч. 2. – С. 237–242.

6. Висоцький В. М. Теоретико-правовий аналіз змісту принципу добровільності утворення політичних партій / В. М. Висоцький // Митна справа. – 2011. – № 4, ч. 2. – С. 66–72.

7. Висоцький В. М. Теоретико-методологічні підходи щодо дослідження сутності політичних партій / В. М. Висоцький // Південноукраїнський правничий часопис : наук. журн. / ред. О. Долженков ; Одес. держ. ун-т внутр. справ. – Одеса : [б. в.], 2011. – № 2. – С. 34–37.

8. Висоцький В. М. Деякі аспекти правового регулювання фінансування політичних партій // Матер. ІХ Регіон. наук.-практ. конф. [«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні»] (м. Львів, 13-14 лютого 2003 р.) / Львів. нацт ун-т ім. І. Франка, МОН. – Львів : Юрид. фак. ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С. 189–192.

9. Висоцький В. М. Політичні партії та виборчий процес в Україні // Матер. ІІІ Укр.-Пол. наук.-практ. конф. [«Регіональне і місцеве самоврядування в нових умовах: партійна публічна адміністрація і безпосередня демократія»] (м. Львів, 2-4 березня 2006 р.). – Львів : Фонд ім. Князя Осмомисла, 2006. – С. 335–348.

10. Висоцький В. М. Функціональна характеристика діяльності політичних партій // Матер. Звітної наук. конф. фак. з підготовки слідчих (м. Львів, 22 лютого 2008 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – С. 30–33.

11. Висоцький В. М. Взаємозв'язок партійної та виборчої систем // Матер. Звітної наук. конф. фак. з підготовки слідчих (м. Львів, 26 лютого 2010 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 119–123.

12. Висоцький В. М. Суть і значення конститутивної функції політичних партій // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [«300 років Конституції гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення»] (м. Львів, 14 травня 2010 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 227–231.

13. Висоцький В. М. Правові основи впливу політичних партій на формування та діяльність виконавчої влади: порівняльний аналіз // Матер. ІІ Всеукр. круглого столу [«Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти»] (м. Львів, 28 травня 2010 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 324–328.

14. Висоцький В. М. Механізм контролю за фінансовою діяльністю політичних партій // Матер. Звітної конф. фак. з підготовки слідчих (м. Львів, 25 березня 2011 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – С. 8–12.

15. Висоцький В. М. Сутність інноваційної функції політичних партій // Тези доп. учасників Звітної наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів [«Проблеми

правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні»] (м. Львів, 30 вересня 2011 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьВДУВС, 2010. – С. 30–33.

АНОТАЦІЯ

Висоцький В. М. Політичні партії в політичній системі суспільства (теоретико-правове дослідження). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2012.

У дисертації проведено комплексний теоретико-правовий аналіз політичних партій у політичній системі суспільства. Досліджено проблематику політичних партій у вітчизняній та зарубіжній літературі. Розкрито методологічні засади дослідження сутності політичних партій.

Проаналізовано зміст і структуру політичної системи суспільства. Здійснено загальнотеоретичний аналіз політичної партії як соціального та правового інституту. Узагальнено наявні наукові підходи щодо принципів організації та діяльності політичних партій та їхніх функцій у політичній системі суспільства.

Обґрунтовано значення політичних партій у процесі формування громадянського суспільства в Україні. Досліджено політичні партії як складову частину механізму стримувань і противаг в умовах формування громадянського суспільства. Розглянуто проблеми та перспективи модернізації політичної системи України.

Ключові слова: політична партія, політична система, принципи діяльності політичних партій, функції політичних партій, державна влада, механізм стримувань і противаг, громадянське суспільство, модернізація політичної системи.

АННОТАЦИЯ

Высоцкий В. М. Политические партии в политической системе общества (теоретико-правовое исследование). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Львовская политехника», Львов, 2012.

В диссертации проведено комплексное теоретико-правовое исследование политических партий в политической системе общества. Систематизированы научные взгляды отечественных и зарубежных ученых на исследованную проблему. Констатировано неоднозначное отношение ученых к политическим партиям.

Раскрыты методологические основы исследования сущности и роли политических партий. Используется система методов, которые дают возможность раскрыть вопросы о сущности и месте политических партий в политической системе общества; дать теоретико-правовое толкование понятий политической системы,

гражданского общества, политической партии, функций политических партий, принципов организации и деятельности политических партий.

Проведено теоретико-правовое исследование сущности и структуры политической системы общества, основным предназначением которой является обеспечение непрерывности, взаимосвязи и координации деятельности различных политических субъектов для достижения поставленных целей и реализации их интересов. Осмысленна правовая природа политической системы как целостной и динамичной совокупности однотипных, взаимодополняющих ролей, отношений институтов власти, которые взаимодействуют на основе единых норм и ценностей, заданных интересами доминирующих в обществе социальных групп.

В работе исследуется правовая конструкция политической партии.

Подчеркивается, что юридическое определение политической партии является не только правовой конструкцией, но и базовой основой для закрепления ее правового статуса в политической системе общества. Предложена авторская трактовка понятия «политическая партия».

В диссертации обосновано, что более подробно статус политических партий в политической системе общества раскрывается в принципах их организации и деятельности. В рамках проведенного исследования акцентируется внимание на принципах предусмотренных нормами отечественного законодательства. Доказывается целесообразность их комплексного закрепления в Законе «О политических партиях в Украине».

Обобщено существующие научные подходы относительно функций политических партий в политической системе общества. Практическая важность исследования функций политических партий продиктована необходимостью выделить из всего комплекса общественных отношений, связанных с деятельностью политических партий, те, которые являются юридически значимыми, нуждающимися в регулировании нормами права. Деятельность политических партий требует оптимального правового регулирования, с одной стороны, не препятствующего реализации в обществе идеологического и политического многообразия, а с другой – придающего этой деятельности упорядоченность, устойчивость, новые импульсы к развитию. Теоретически обосновано комплекс функций, реализуемый политическими партиями, который составляет выраженное в обобщенной форме фактическое содержание общественных отношений, в той или иной степени опосредуемых правом.

Обосновано значение политических партий в процессе формирования гражданского общества в Украине, которое состоит в формировании и репрезентации перед государством интересов граждан и превращении их в государственные решения. Доказано, что политические партии выходят за рамки гражданского общества, претендуя на участие в формировании государственной власти. Это придает им уникальную способность агента двусторонней связи между гражданским обществом и государством.

В диссертации исследовано политические партии как составляющую механизма сдержек и противовесов в условиях формирования гражданского общества. Аргументировано, что их роль в процессе разделения власти определяется существованием в парламенте стабильного парламентского

большинства, влиянием на формирование и функционирование государственных органов, возможностью блокирования их деятельности. Освещаются риски для демократии, связанные с чрезмерным влиянием партий на деятельность государственного аппарата. В диссертации содержатся рекомендации по усовершенствованию механизма сдержек и противовесов.

В работе анализируются этапы модернизации политической системы Украины. Доказано, что важной предпосылкой успешного демократического развития политической системы Украины является усовершенствование партийной системы. Автором разработаны направления реформирования политических партий в политической системе общества. Работа содержит предложения по усовершенствованию действующего законодательства относительно регулирования деятельности политических партий в Украине.

Ключевые слова: политическая партия, политическая система, принципы политических партий, функции политических партий, государственная власть, избирательный процесс, механизм сдержек и противовесов, гражданское общество, модернизация политической системы.

SUMMARY

Vysotskyi V. M. Political parties in the political system of the society (theoretical and legal study). – As a manuscript.

The thesis for obtaining the scholarly degree of the candidate of sciences (Law) in the specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal theories. – National University «Lvivska Politekhnikа», Lviv, 2012.

A complex theoretical and legal analysis of political parties in the political system of the society has been made in the thesis. The problems of political parties raised in home and foreign literature have been researched. Methodological principles of the study of the essence of political parties have been identified.

The content and structure of the political system of the society has been analyzed. General theoretical analysis of a political party as a social and legal institute has been made. Available scholarly approaches to the principles of organization and activity of political parties as well as their functions in the political system of the society have been generalized.

The importance of political parties in the course of civil society formation in Ukraine has been substantiated. Political parties have been researched as a component of the mechanism of check and balance in the conditions of civil society formation. The problems and prospects of modernization of the political system of Ukraine have been considered.

Key words: political party, political system, principles of activity of political parties, functions of political parties, state power, mechanism of check and balance, civil society, modernization of the political system.

Підписано до друку 5.03.2012. Формат 60Ч84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 41. Наклад 100 пр.
Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 272-83-98
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>__